

Gorgan University of
Agricultural Sciences
and Natural Resources

Iranian Agricultural Extension
and Education Association

**Impact Assessment of Micro-credit on Livelihood of Rural Households:
Implications for Self-employment and Micro-entrepreneurship in the Light of
Islamic-Iranian Model of Progress**

Noshin Sarani¹, Mohammad Sharif Sharifzadeh^{2*}, Gholamhossein Abdollahzadeh³

¹Department Of Agricultural Extension and Education, Faculty of Agricultural Management, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Gorgan, Iran

² Department Of Agricultural Extension and Education, Faculty of Agricultural Management, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Gorgan, Iran, Email: sharifsharifzadeh@gmail.com

³ Department Of Agricultural Extension and Education, Faculty of Agricultural Management, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Gorgan, Iran

Article Info

ABSTRACT

Article type:
Research Full Paper

Article history:
Accepted: 02.08.2023
Received: 05.10.2023
Revised: 28.10.2023

Keywords:
Sustainable livelihood
Credit quality
Livelihood assets
Livelihood strategies

This research was conducted with the aim of investigating the impact of received microcredits (in particular, Barkat foundation employment loans) on the livelihood of rural households in Zabol County. The target population included 7263 heads of rural households. The samples were randomly selected from among 30 villages. The data collection tool was a researcher-made questionnaire. The results of the credit accessibility quality assessment showed that the easy conditions of collateral and guarantee, providing the required documents, transparency in the work steps and providing sufficient information about credit facilities were of better quality and 70.80% of the respondents rated the quality of the received credits as average. The results of Friedman's test showed that items like wage labor, animal husbandry, agronomy, relief and welfare committee, handicraft production and government aid are among the important livelihood strategies in the study area. The results of the one-sample t-test showed that human, physical, natural and financial capitals are not in a favorable condition and only social capital is slightly more than average. The results of exploratory factor analysis led to the classification of livelihood strategies and the extraction of three livelihood groups including "livelihood strategy based on product production", "livelihood strategy based on self-employment" and "livelihood strategy based on receiving salaries" which explained for 65.58% of the total variance. The results of linear regression in order to investigate the effect of the credit quality index on each of the livelihood capitals showed that credits have a significant positive effect on three types of human capital, physical and financial, as well as the total sustainable livelihood index, and has no significant effect on two types of social and natural capital.

Cite this article: Sarani, N., Sharifzadeh, M. S., Abdollahzadeh G. 2024. Impact Assessment of Micro-credit on Livelihood of Rural Households: Implications for Self-employment and Micro-entrepreneurship in the Light of Islamic-Iranian Model of Progress. *Journal of Studies in Entrepreneurship and Sustainable Agricultural Development*, 11 (2), 141-160.

© The Author(s).

DOI: 10.22069/jead.2023.21633.1747

Publisher: Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources

پیامدسنجی اعتبارات خرد بر معیشت خانوارهای روستایی: دلالت‌هایی برای خوداشتغالی و کارآفرینی خرد در پرتو الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

نوشین سارانی^۱، محمد شریف شریف‌زاده^{۲*}، و غلامحسین عبدالله‌زاده^۳

^۱ گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده مدیریت کشاورزی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان، ایران

^۲ گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده مدیریت کشاورزی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان، ایران،

رایانامه: sharifsharifzadeh@gmail.com

^۳ گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده مدیریت کشاورزی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله:	پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر اعتبارات خرد دریافتی (به طور ویژه؛ وام‌های اشتغال‌زایی
مقاله کامل علمی - پژوهشی	بنیاد برکت) بر معیشت خانوارهای روستایی شهرستان زابل انجام شد. جامعه آماری شامل ۷۲۶۳ نفر از سرپرستان خانوار روستایی بود. نمونه‌ها به صورت تصادفی از بین ۳۰ روستا انتخاب شدند. نتایج بررسی کیفیت اعتبارات نشان داد که شرایط آسان وثیقه‌گذاری و ضمانت، تأمین مدارک مورد نیاز، شفافیت در مراحل کار و آرایه اطلاعات کافی درباره تسهیلات اعتباری کیفیت بهتری داشتند و ۷۰/۸۰ درصد پاسخگویان کیفیت اعتبارات دریافتی را متوسط ارزیابی کردند. نتایج آزمون فریدمن نشان داد که مواردی مانند کارگری، دامداری، زراعت، کمیته امداد و بهزیستی، تولید صنایع دستی و کمک‌های دولتی و از کارافتادگی از جمله راهبردهای مهم معیشتی در منطقه مورد مطالعه بودند. نتایج آزمون t تک نمونه‌ای نشان داد که سرمایه‌های انسانی، فیزیکی، طبیعی و مالی در وضعیت مطلوبی نیستند و فقط سرمایه اجتماعی کمی بیشتر از حد متوسط است. نتایج تحلیل عاملی اکتشافی منجر به دسته‌بندی راهبردهای معیشتی و استخراج سه گروه معیشتی شامل «راهبرد معیشت مبتنی بر تولید محصول»، «راهبرد معیشت مبتنی بر خوداشتغالی» و «راهبرد معیشت مبتنی بر دریافت حقوق» شد که ۶۵/۵۸ درصد واریانس کل را تبیین کردند. نتایج رگرسیون خطی به منظور بررسی تأثیر شاخص کیفیت اعتبارات بر هر کدام از سرمایه‌های معیشتی نشان داد که اعتبارات بر سه نوع سرمایه انسانی، فیزیکی و مالی و همچنین شاخص کل معیشت پایدار، تأثیر مثبت معنی‌دار دارد و بر دو نوع سرمایه اجتماعی و طبیعی تأثیری نداشته است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۱۱	
تاریخ ویرایش: ۱۴۰۲/۰۷/۱۳	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۰۶۹	
واژه‌های کلیدی:	
معیشت پایدار	
کیفیت اعتبارات	
دارائی‌های معیشتی	
راهبردهای معیشتی	

استناد: سارانی، نوشین؛ شریف‌زاده، محمد شریف؛ عبدالله‌زاده، غلامحسین. (۱۴۰۳). پیامدسنجی اعتبارات خرد بر معیشت خانوارهای روستایی: دلالت‌هایی برای خوداشتغالی و کارآفرینی خرد در پرتو الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت. *مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی*، ۱۱(۲)، ۱۶۰-۱۴۱.

DOI: 10.22069/jead.2023.21633.1747

ناشر: دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

© نویسندگان.

مقدمه

اهمیت خوداشتغالی به شیوه کسب و کار آفرینی در توسعه روستایی از آنجا ناشی می شود که فرد خوداشتغال می تواند با شناسایی فرصت ها و مشکلات موجود، به ابداع راه کارهای نوین در جهت رشد و توسعه همت گمارد. بدین ترتیب کسب و کار آفرینی می تواند از طریق ایجاد اشتغال، بهبود کیفیت زندگی، توزیع مناسب درآمد و بهره برداری بهینه از منابع، نقش مهمی در توسعه روستایی داشته باشد (شریفی و پیشین، ۱۳۹۴). بنابراین، ساماندهی تأمین اعتبارات خرد در راستای برآورده کردن نیازمندی های مردم روستایی برای خوداشتغالی و کسب و کار اهمیت اساسی دارد.

این در حالی است که امروزه توسعه کسب و کارهای خرد/بسیار کوچک روستایی مهم ترین راهکار توسعه اقتصاد روستایی در کشورهای در حال توسعه محسوب می شود. یکی از ملزومات اساسی برای ایجاد هر کسب و کار، به ویژه کسب و کارهای خرد در نواحی روستایی، تأمین مالی است. موسسات مالی و صندوق های قرض الحسنه می توانند از طریق ارائه اعتبارات خرد با بهره کم نقش بسزایی در توسعه کارآفرینی، اشتغال زایی و توسعه اقتصادی بویژه در نواحی روستایی داشته باشند (قاسمی و یار احمدی، ۱۳۹۹).

مزیت مکانی به نسبت پایین روستا به همراه منابع سرمایه مالی کم در آن، سبب شده تا جریان سرمایه به بخش کشاورزی کاهش یابد. این چالش، سبب شده تا دولت حمایت بخش کشاورزی را با توجه به نظام بهره برداری فردی در قالب طرح های اعطای اعتبارات خرد مدنظر قرار دهد. اجرای این طرح ها، اثراتی بر ابعاد مختلف توسعه سکونتگاه های روستایی داشته است که ارزیابی آن برای بهبود سیاست اعتباری دولت در قبال جامعه روستایی و بخش کشاورزی

ضروری به نظر می رسد (عزیزپور و خداکریمی، ۱۳۹۴). تأمین اعتبارات برای سرمایه گذاری در کسب و کارها در چارچوب معیشت پایدار رسالت مهم نظام بانکی و اعتباری کشور به شمار می رود (عبدالله زاده و شریف زاده، ۱۳۹۹). در تأمین اعتبارات خرد، اگر رویکرد توانمندسازی و پایداری مد نظر باشد، در این صورت تأمین اعتبارات در چارچوب نظام معیشت پایدار ساماندهی می شود. از این رو، متناسب سازی سازوکار تأمین اعتبارات خرد با سایر مولفه های نظام معیشت پایدار در اجتماعات مختلف با رویکردی جامع، سیستمی و سازگار با شرایط اقتصادی- اجتماعی آن اجتماعات در خور پژوهش است. آنچه در این بین، کمتر مورد توجه قرار گرفته است، بعد کیفی سازوکار اعتبارات خرد در پژوهش های پیشین می باشد که می تواند در کنار بعد کمی (حجم اعتبارات پرداختی) تاثیرگذار واقع شود. پژوهش حاضر، با توجه به اهمیت دسترسی به اعتبارات خرد از یک سو و نقش بنیاد برکت در پرداخت این گونه اعتبارات در مناطق محروم و روستایی کشور از سوی دیگر، به بررسی تأثیر وام های کارآفرینی بنیاد برکت بر معیشت خانوارهای روستایی شهرستان زابل پرداخته است.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

تاکنون مطالعات مختلفی در داخل و خارج کشور درباره موضوع اعتبارات خرد صورت گرفته است که کمتر به مقوله معیشت پایدار به عنوان موضع پیامدی این سازوکار پرداخته شده است. از این جمله، پاسبان (۱۳۸۶) در مطالعه ای به ارزیابی عملکرد صندوق توسعه اشتغال روستایی در ایجاد فرصت های شغلی در استان خراسان پرداخت. نتایج پژوهش وی نشان داد در میان دریافت کنندگان تسهیلات، افراد جوان تر با بنیه مالی متوسط توانسته اند از تسهیلات اعطایی بیشتری بهره مند شود. در این میان، مردان بیشتر از

پیمایش پرسشنامه‌ای بر روی خانوارهای ساکن روستاهای شهرستان نیشابور که از صندوق کارآفرینی امید وام خوداشتغالی دریافت کرده بودند به انجام رساندند. یافته‌ها نشان داد که آرایه اعتبارات خرد، بر پایداری اقتصاد روستایی تأثیر معناداری داشته و آن را بهبود بخشیده است. عزیزپور و خداکرمی (۱۳۹۴) با رویکردی پیامدگرا به تبیین اثرات اجتماعی - اقتصادی اعتبارات خرد کشاورزی در نواحی روستایی مورد در دهستان کرسف پرداخته‌اند. نتایج تحقیق حاکی از آن بود که اعتبارات خرد کشاورزی تأثیر یکسان و یکپارچه بر شاخص‌های ابعاد توسعه بویژه ابعاد اجتماعی - اقتصادی ندارد و سازوکار اجرایی اعطای اعتبارات خرد کشاورزی متأثر از رویکرد سنتی (رشد اقتصادی) از کارآمدی لازم برخوردار نیست. در این ساختار، مدیریت متمرکز (از بالا به پایین) و روابط رسمی و قانونی سبب شده تا منابع مالی ماهیتی محلی و متکی بر پس‌اندازهای خرد مردم نبوده و از پایداری برخوردار نباشد. بررسی نقش اعتبارات خرد در توسعه روستایی، با تأکید بر تأثیر عوامل جغرافیایی در جذب اعتبارات مذکور در دو ناحیه کوهستانی (کارده) و دشتی (میان ولایت) شهرستان مشهد به صورت پیمایش پرسشنامه‌ای شامل خانوارهای دریافت کننده وام نشان داد که میزان اثربخشی اعتبارات در بین ساکنین روستایی نواحی کوهستانی و دشتی تفاوت معنی‌داری وجود ندارد ولی از نظر مشکلات و موانع دریافت وام و درجه رضایت‌مندی، تفاوت معنی‌داری بین این دو ناحیه وجود دارد و میزان رضایت‌مندی در ناحیه دشتی بیشتر است. هم‌چنین نتایج نشان داد که پرداخت اعتبارات خرد منجر به ایجاد تغییرات قابل توجهی در کلیه محورها شده است و این تغییرات از دیدگاه استفاده‌کنندگان کاملاً معنی‌دار است (جوانشیری و همکاران، ۱۳۹۶). بررسی نقش صندوق اعتبارات خرد

زنان هم از نظر تعداد و هم مبلغ از تسهیلات بهره برده‌اند. هم‌چنین برآورد مدل رگرسیونی نشان داد که اثر تعداد افراد خانوار، درآمد کشاورزی و سواد بر میزان تسهیلات دریافتی مثبت و اثر سن منفی می‌باشد. هرچند کشاورزان بعضاً به طور جدی برای تأمین سرمایه خود، به بانک‌ها متکی بوده‌اند، ولی موضوع مهم‌تر که کمتر مورد بررسی و پژوهش قرار گرفته است، بررسی نحوه هزینه‌کرد این اعتبارات توسط کشاورزان و تبیین بایدها و نبایدهای آن است. از این منظر، بررسی نحوه هزینه‌کرد این تسهیلات توسط کشاورزان در شهرستان خوی نشان داد که کشاورزان در زمینه میزان استفاده از وام در بخش کشاورزی، با توجه به متغیرهای نوع وام کشاورزی، استفاده از بیمه محصولات کشاورزی، دفعات نظارت پس از اعطای وام، حجم وام و سطح تحصیلات با یکدیگر متفاوت بوده‌اند (ورمزیاری و همکاران، ۱۳۸۹). محمدی یگانه (۱۳۹۲) در پژوهشی به بررسی تأثیر اعتبارات خرد در توسعه کارآفرینی در استان زنجان پرداخت. نتایج نشان داد که افراد استفاده‌کننده از اعتبارات خرد از وضعیت مطلوبی نسبت به سایر افراد برخوردار بودند. حسین‌زاده و نصرتی (۱۳۹۳) در پژوهشی با استفاده از روش پنل دیتا به بررسی تأثیر تسهیلات بانکی بر ایجاد اشتغال در استان‌های منتخب کشور پرداختند و نتیجه گرفتند که اعطای تسهیلات بنگاه‌های کوچک زود بازده و تولید ناخالص داخلی در ایجاد اشتغال تأثیر مثبت دارند. رضوانی و همکاران (۱۳۹۴) پژوهشی را با هدف تحلیل اثرات اعتبارات خرد بر پایداری اقتصاد روستایی و در نهایت پاسخ به این سؤال است که پرداخت اعتبارات خرد در روستاهای منطقه مورد مطالعه، چه تأثیری بر پایداری اقتصاد روستایی و مؤلفه‌های مربوط به آن شامل عدالت اقتصادی، ثبات اقتصادی و رفاه اقتصادی داشته است؟ به صورت

شهرستان کاشمر به صورت پیمایش پرسشنامه‌ای شامل صاحبان کسب و کارهای بسیار کوچک (کمتر از ۵ نفر کارکن) در نواحی روستایی این شهرستان کاشمر نشان داد که از نظر گروه مورد مطالعه، صندوق کارآفرینی امید نقش موثری در راه‌اندازی و توسعه کسب و کارهای خرد داشته است. در این ارتباط افرادی که از تسهیلات خویش فرما استفاده کرده‌اند نقش صندوق را در توسعه کسب و کار خود با بالاتر از نوع خانگی و کارفرمایی ارزیابی نموده‌اند. همچنین از نظر وام‌گیرندگان تسهیل در فرآیند دریافت وام، کاهش بوروکراسی اداری و برقراری تناسب بین مقدار وام اعطائی و سرمایه مورد نیاز جهت راه‌اندازی کسب و کار موجب بهبود عملکرد صندوق کارآفرینی امید در توسعه کسب و کارهای خرد روستایی می‌شود (قاسمی و یار احمدی، ۱۳۹۹).

برنامه‌های اعتبارات خرد پتانسیلی برای توسعه عادلانه و پایدار دارند. با این حال، تحقیقات مردم‌شناختی رحمان (Rahman, 1999) در مورد برنامه اعتبارات خرد بانک گرامین نشان می‌دهد که کارکنان موسسات اعتباری خرد، پرداخت وام را در بین اعضای خود دنبال می‌کنند و برای کسب سود لازم برای پایداری اقتصادی مؤسسه، نرخ بازپرداخت بالا را موجب شوند. در این بین، شواهد حاکی از آن است که برای اطمینان از بازپرداخت به موقع در شعبه‌های وام‌دهنده، کارمندان بانک‌ها و کارگزاران همکار، فشار شدیدی را به مشتریان زن وارد می‌کنند. در جامعه مورد مطالعه، پایبندی به برنامه مقرر برای بازپرداخت به موقع وام‌ها، موجب افزایش بدهی‌های تک تک خانواده‌های وام‌گیرنده شده و این خود، افزایش تنش و ناامیدی را در بین اعضای خانواده بدنبال داشته و گونه‌های جدیدی از اعمال تسلط و خشونت بر زنان در جامعه را گسترش داده است. برون و لائو (Bruhn and Love, 2009) در پژوهشی به

بر توانمندسازی اقتصادی زنان روستایی شهرستان چرداول استان ایلام با مطالعه کلیه زنان روستایی عضو این صندوق نشان داد که بین متغیرهای مستقل میزان درآمد ماهیانه خانوار، برگزاری کلاس‌های حرفه‌آموزی و آموزش‌های تخصصی، میزان اولویت به مشارکت فعال زنان در طرح‌های خودکفایی، مشاوره‌های اجتماعی، شغلی و متنوع‌سازی درآمد و ایجاد اشتغال و فرصت‌های کسب درآمد با متغیر وابسته میزان توانمندی اقتصادی زنان روستایی عضو صندوق رابطه معنی‌داری وجود دارد (سعیدی و همکاران، ۱۳۹۷). ارزیابی اثرات اعتبارات خرد در توسعه پایدار روستایی در روستاهای تربت‌جام نشان داد که اثر اعتبارات خرد بر شاخص توسعه پایدار مثبت بوده و به دیگر سخن، به‌طور متوسط شاخص توسعه پایدار خانوار دریافت‌کننده در مقایسه با خانوار غیردریافت‌کننده چهار درصد افزایش یافته است. بر اساس یافته‌های پژوهش، گسترش نهادهای متولی خدمات تعاونی و ترویج، حمایت از نهادهای تأمین مالی خرد محلی، ایجاد و گسترش ساختارهای مشارکتی و همچنین، افزایش قابلیت این نهادها در راستای پاسخ به تقاضای فزاینده پیشنهاد شده است (ثانی حیدری و همکاران، ۱۳۹۸). ارزیابی اثر اعتبارات خرد دولتی بر کارآفرینی و اشتغال و توسعه پایدار روستایی شهرستان جوانرود به شیوه پیمایش پرسشنامه‌ای شامل تمام افراد روستایی شهرستان جوانرود که طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۵ از تسهیلات خرد اعتباری دولتی صندوق کارآفرینی امید و بانک کشاورزی استفاده کرده بودند، نشان داد که اعتبارات خرد بترتیب در رتبه اول روی بُعد اقتصادی و رتبه دوم روی بُعد اجتماعی-فرهنگی و در رتبه سوم بر بُعد کالبدی تأثیرگذار بوده است (عبدی و همکاران، ۱۳۹۸). بررسی نقش صندوق کارآفرینی امید در توسعه کسب و کارهای خرد در نواحی روستایی

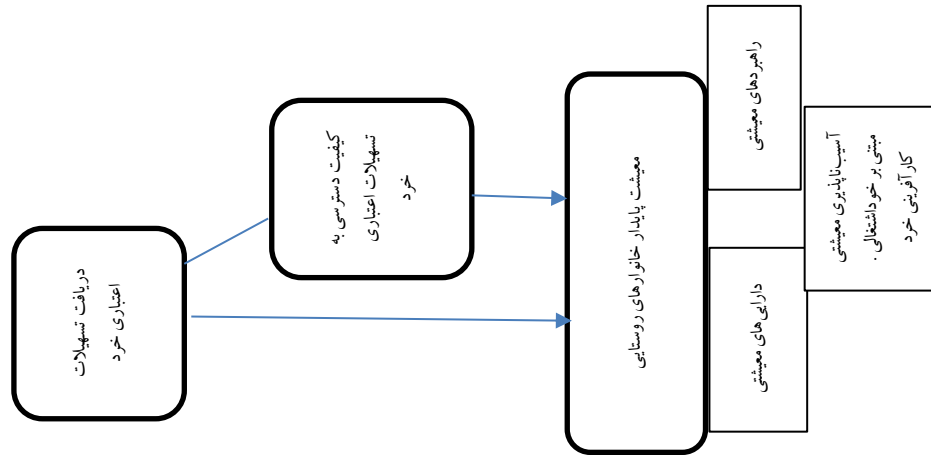
نهایت، موجب بهبود کیفیت زندگی می‌شود. بیدیشا و همکاران (Bidisha et al., 2017) در تحقیق خود قصد کردند رابطه‌ی بین اعتبارات خرد، امنیت غذایی و تنوع غذایی را در کشور بنگلادش از طریق تجزیه و تحلیل‌های اقتصادی و سیاسی بررسی کنند. آن‌ها ضمن مؤثر برشمردن اعتبارات خرد در تأمین امنیت غذایی افراد مورد تحقیق، اظهار داشتند که شواهد تجربی به نفع سیاست‌هایی است که اعتبار قابل دسترسی برای خانواده‌های فقیر در بنگلادش را تأمین می‌کند. ماریونو (Mariyono, 2019) به بررسی اعتبارات خرد به‌عنوان تسهیلگر بهبود معیشت روستایی از طریق بخش تجارت کشاورزی در اندونزی پرداخت. نتایج نشان داد که اعتبارات خرد تأثیر مستقیم و غیرمستقیم مثبتی بر رونق روستایی دارد. اثر غیرمستقیم اعتبارات خرد به دلیل میانجی‌گری در پذیرش فناوری بود. شخصیت کشاورزان و محیط کسب و کار کشاورزی تصمیم کشاورزان برای دسترسی به اعتبارات خرد و استفاده از این فناوری را تعیین کرد، لذا سیاست‌گذاران باید فن‌آوری پیشرفته‌تری را معرفی کرده و هم‌زمان تسهیلات اعتباری را فراهم کنند تا از پذیرش فناوری و بهبود رفاه جامعه اطمینان حاصل کنند. بررسی تأثیر اعتبارات خرد ارایه شده از سوی انجمن ترقی اجتماعی بر وضعیت معیشت زنان روستایی در شهرستان سیلهت در کشور بنگلادش نشان داد که پس از پیوستن به برنامه اعتباری، دارایی پاسخ‌دهندگان نسبت به قبل بهبود معیشت چشمگیری داشته است. همچنین مشخص شد که اعتبار خرد تأثیر مثبت و قابل توجهی بر شاخص‌های توانمندسازی اجتماعی زنان یعنی نگرش نسبت به تحصیل فرزندان، تحرک در خارج از خانه، مشارکت و توانایی تصمیم‌گیری و غیره دارد (Rahaman et al., 2019). اعتبارات خرد ابزار مؤثری برای کاهش فقر به ویژه در کشورهای در

بررسی تجربه مکزیک در اعطای تسهیلات اشتغال‌زایی که با ایجاد بانک آرتکا در اغلب استان‌های مکزیک صورت پذیرفته، پرداختند. نتایج این تحقیق نشان داد که اعطای تسهیلات اشتغال‌زایی باعث شد کسب‌وکارهای خود اشتغالی رونق گیرد و اشتغال نیز حدود ۱/۴ درصد افزایش یابد. فاسورانتی (Fasoranti, 2010) در پژوهشی به بررسی تأثیر اعتبار خرد در کاهش فقر در مناطق روستایی غرب ایالت اوندو در کشور نیجریه پرداخت. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که برنامه اعتبار خرد، آثار مثبتی روی شاخص‌های اقتصادی خانوار مثل درآمد، پس‌انداز، هزینه‌های مصرف و کسب سرمایه داشته است و شروع برنامه در مناطق مورد مطالعه موجب بهبود قابل توجهی در استانداردهای زندگی افراد شده است. عمارنانی و عمارنانی (Amarnani and Amarnani, 2015) با مطالعه کیفیت زندگی در بین خانوارهای هندی که از تسهیلات مالی خرد بهره‌مند شده بودند، به این نتیجه رسید که تأمین مالی خرد، به‌ویژه برای زنان یک راهکار قابل انعطاف به‌سوی استقلال مالی و همچنین، عامل بهبود کیفیت زندگی دریافت‌کنندگان اعتبارات خرد است. بررسی تأثیر اعتبارات خرد بر معیشت خانوارهای روستایی با استفاده از نظرسنجی در مقیاس بزرگ در کشور بنگلادش نشان داد که ۲۹ درصد از وام‌گیرندگان صندوق‌های اعتبارات خرد، توانسته‌اند به‌صورت پایدار از فقر رهایی یابند (Osmani et al., 2015). سیلوا و همکاران (Silva et al., 2016) به بررسی تأثیر اعتبار خرد در توسعه مشاغل خرد و کیفیت زندگی کارآفرینان و خانوارها در کشور برزیل با استفاده از یک مدل ساختاری براساس درک وام‌گیرندگان پرداختند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که تأمین مالی خرد موجب افزایش درآمد، بهبود وضعیت تغذیه فرزندان، افزایش میزان ثبت‌نام در مدارس و در

آن آغاز کنند. اثرات تأمین مالی خرد بسته به بخش مربوطه (از سلامت گرفته تا کشاورزی) و عامل تأمین مالی (از بانک‌های دارای مجوز ویژه تا سازمان‌های غیردولتی) متفاوت است. درک این تغییرپذیری، مستلزم مطالعه این موضوع در موقعیت‌های مختلف است. در این باره، مطالعه‌ای با هدف بررسی اثرات تأمین مالی خرد کشاورزی ارگانیک بر معیشت پایدار در کنیا انجام شده است (Canwat and Onakuse, 2022). یافته‌های این مطالعه نشان داد تأمین مالی خرد در این بخش، سرمایه اجتماعی و مالی را افزایش، اما درآمد و مصرف غذا را کاهش داده است. بنابراین، تأمین مالی خرد کشاورزی ارگانیک، سرمایه‌های معیشتی را افزایش، اما نتایج معیشتی را کاهش می‌دهد.

طبق پژوهش‌های پیشین، نظام اعتبارات خرد از جمله راهکارهای مطرح شده طی چند دهه اخیر با هدف تسریع فرآیند سرمایه‌گذاری و تقویت بنیاد مالی و پس‌انداز در مناطق روستایی بوده است. هم‌چنین قرار دادن سرمایه در اختیار روستاییان برای راه‌اندازی فعالیت‌های درآمدزا در توانمندسازی اجتماعی و اقتصادی آنها مؤثر بوده و موجب بهبود کیفیت زندگی آنها می‌شود (علی توکلی و موحدی، ۱۳۹۵). در این پژوهش، تلاش شده است تا چارچوب معیشت پایدار برای تبیین اثرات اعتبارات خرد در نظر گرفته شود. از این‌رو، مفروضه اصلی این است که اعتبارات خرد در دو بعد کمی (میزان تسهیلات دریافتی) و کیفی (کیفیت دسترسی و دریافت اعتبارات) بر پایداری معیشت پایدار در سویگان سه‌گانه تأثیرگذار است (شکل ۱).

حال توسعه مانند بنگلادش شناخته شده است. از این منظر، اختر و چنگ (Akhter and Cheng, 2020) در پژوهشی به بررسی موضوع استفاده از اعتبارات خرد به عنوان ابزاری برای پرکردن شکاف بین دسترسی به اعتبارات خرد در میان زنان فقیر روستایی و توسعه پایدار اجتماعی-اقتصادی پرداخته و به طرح مفهوم «پایداری توانمندسازی» پرداخته است. نتایج نشان داد که بهره‌گیری از اعتبارات خرد از منظر پایداری توانمندسازی زنان تأثیرگذار بوده است. این تأثیرگذاری در ابعاد مشارکت در فرآیند کلی تصمیم‌گیری، ارتقای آگاهی‌های حقوقی و قانونی، جنبش‌های مستقل، و تحرک اجتماعی، و همچنین ارتقای استانداردهای زندگی در راستای توانمندسازی پایدار زنان صورت گرفته است. از جمله دلالت‌های این مطالعه، لزوم در پیش گرفتن رویکرد یکپارچه و جامع برای مطالعه پیامد اعتبارات خرد در توانمندسازی زنان در بنگلادش بوده است. اثربخشی موسسات مالی خرد مستلزم هماهنگی آنها با تغییرات در شیوه‌های معیشتی وام‌گیرندگان است. از این منظر، داتا و ناث ساهو (Datta and Nath Sahu, 2021) با در نظر گرفتن مجموع ۳۵۰ وام‌گیرنده بنگال غربی، تأثیر تأمین مالی خرد بر زندگی آنها به صورت تجربی با استفاده از ابزارهای آماری مختلف را مورد بررسی قرار داده‌اند. در این مطالعه، مشاهده شده است که موسسات مالی خرد با ارائه تسهیلات اعتباری در شکل‌دهی شیوه‌های زندگی ذینفعان در طول زمان سهیم هستند. استفاده از اعتبارات خرد به وام‌گیرندگان کمک می‌کند تا فعالیت‌های درآمدزا و جذب نیروی انسانی برای کسب‌وکار را از خانوار خود و فراتر از

شکل ۱- الگوی نظری تحقیق

شاخص‌های مورد استفاده در مقیاس‌های مختلفی اندازه‌گیری شده‌اند، بنابراین لازم است که این شاخص‌ها استانداردسازی شوند. با استفاده از روش شاخص توسعه انسانی (کلانتری، ۱۳۸۰) و با استفاده از رابطه (۱) یا (۲) شاخص‌های انفرادی هر کدام از سرمایه‌ها و همچنین کیفیت اعتبارات استانداردسازی شدند. رابطه (۱) زمانی به کار می‌رود که یک شاخص رابطه مثبت با سرمایه مورد نظر دارد داشته باشد در حالی که رابطه (۲) زمانی استفاده می‌شود که یک شاخص با سرمایه مورد نظر رابطه منفی داشته باشد (UNDP, 2007).

$$\text{Index}_d = \frac{S_d - S_{\min}}{S_{\max} - S_{\min}} \quad \text{رابطه (۱)}$$

$$\text{Index}_d = \frac{S_{\max} - S_d}{S_{\max} - S_{\min}} \quad \text{رابطه (۲)}$$

که در این روابط S_d به عنوان مقدار واقعی شاخص مورد نظر برای هر هر پاسخگو و $S_{\max}$ و $S_{\min}$ به ترتیب کمترین و بیشترین مقدار آن شاخص هستند. پس از استانداردسازی هر کدام از شاخص‌های انفرادی، ترکیب خطی غیروزن‌دار هر کدام از شاخص‌های انفرادی با استفاده از رابطه (۳) محاسبه شده تا شاخص ترکیبی هر کدام از پنج سرمایه اصلی به دست آید:

$$M_d = \frac{\sum_{i=1}^n \text{Index}_{sdi}}{n} \quad \text{رابطه (۳)}$$

روش تحقیق

این تحقیق از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ درجه نظارت و کنترل، پیمایش میدانی و از لحاظ گردآوری داده‌ها از نوع تحقیقات توصیفی است. در تحقیق حاضر ابزار گردآوری داده‌ها و اندازه‌گیری متغیرها، پرسشنامه بوده است. پرسشنامه اولیه تحقیق، پس از بررسی پیشینه نظری تحقیق و بررسی مبانی نظری مرتبط تدوین شد، سپس با مشورت با کمیته راهبر تحقیق، گویه‌های نمایای مقیاس‌های مورد نظر متناسب با جامعه آماری مورد مطالعه اصلاح و روایی محتوایی و ظاهری پرسشنامه تحقیق مورد تأیید قرار گرفت. همچنین، نتایج محاسبه ضریب آلفای کرونباخ برای قسمت‌های مختلف پرسشنامه که به صورت گویه و در قالب سازه‌ای سنجش شده است حاکی از این است که ابزار سنجش از پایایی لازم برخوردار بوده است (دامنه ۰/۷ تا ۰/۸۶). متغیر وابسته معیشت بر حسب چارچوب معیشت پایدار تدوین شد. دارایی‌های معیشتی در قالب ۵ مؤلفه‌ی سرمایه‌های انسانی، اجتماعی، طبیعی، فیزیکی و مالی و بر اساس متغیرهای معرفی شده در تحقیقات پیشین (عبدالله‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴؛ DFID, 1999; Udayakumara and Shrestha, 2011) تدوین شد. با توجه به اینکه

تحصیل تأثیر زیادی در کاهش سطح شاخص دانش داشتند. میانگین تحصیلات فرزند اول بیشتر از بقیه افراد خانواده بدست آمد (۹/۴۴ سال). میانگین تعداد اعضای خانواده در بین پاسخگویان این تحقیق ۵/۸۹ نفر گزارش شد که بیانگر بالا بودن بعد خانوار در جوامع روستائی منطقه است. علی‌رغم بعد خانوار بالا، میانگین اعضای شاغل خانواده فقط ۱/۸۵ بود که به نسبت پایین است. بر حسب نوع مالکیت مسکن (شاخص مسکن)، یافته‌ها نشان داد که ۵۹/۳۴ درصد پاسخگویان در منزل شخصی زندگی و ۲۳/۳۵ درصد در منزل پدری زندگی می‌کنند. میانگین زیر بنای منزل مسکونی در بین پاسخگویان ۴۵۵/۲ متر مربع بود. میانگین زمین زراعی پاسخگویان ۷/۱۲ هکتار و بیشترین زمین زراعی ۳۵ هکتار بود. بر اساس اظهارات پاسخگویان میانگین میزان زمین باغی ۰/۲۴ هکتار و بیشترین مقدار آن ۱ هکتار بود. نتایج تحقیق نشان داد که مردم به طور متوسط ۲۵/۴۲ رأس گوسفند و بز، ۲/۴۵ رأس گاو شیری و ۴۲/۲۳ قطعه مرغ و سایر پرندگان داشتند. طبق نتایج، ۸۰/۲۲ درصد پاسخگویان شاغل و ۱۹/۷۸ درصد نیز بیکار، ۵۸/۷۹ درصد دارای اشتغال روزمزد، ۲۱/۹۸ درصد دارای اشتغال روزمزد بودند. میانگین تعداد اعضای شاغل در خانواده نیز ۱/۱۲ نفر بود.

کیفیت دسترسی به اعتبارات: با ترکیب خطی غیرروزی گویه‌های شاخص کیفیت اعتبارات، نمره ترکیبی آن محاسبه شد. سپس با استفاده از رابطه معرفی شده در بخش روش تحقیق مقدار آن به عددی بین صفر و یک تبدیل شد و این مقدار با فاصله طبقاتی ۰/۳۳ به گروه‌های مساوی تقسیم شد (جدول ۱). بر این اساس، ۲۰/۰۵ درصد پاسخگویان از نظر کیفیت اعتبارات دریافتی در سطح نامطلوب، ۷۰/۸۰ درصد در وضعیت متوسط و ۷/۱۴ درصد در وضعیت مطلوب قرار داشتند.

که در این رابطه M_d یکی از پنج سرمایه اصلی معیشت و همچنین کیفیت اعتبارات برای پاسخگوی $Index_{sdi}, d$ بیانگر شاخص‌های انفرادی نرمال شده هر کدام از سرمایه‌ها و یا کیفیت اعتبارات و n تعداد شاخص‌های انفرادی است.

در این مطالعه جامعه آماری، شامل کلیه سرپرستان خانوار روستاهای شهرستان زابل بود که مطابق سرشماری سال ۱۳۹۵ برابر ۷۲۶۳ خانوار تعیین شد. با استفاده از جدول کرجسی و مورگان تعداد حجم نمونه ۳۶۷ نفر تعیین شد. با توجه به اینکه این شهرستان دارای یک بخش و یک دهستان است ابتدا ۳۰ روستا به‌طور تصادفی انتخاب شدند، حجم نمونه به‌طور متناسب بین روستاها تخصیص یافت و سپس به‌صورت تصادفی نمونه‌ها از روستاها انتخاب شدند. به منظور تضمین دستیابی به تعداد کافی نمونه‌ها و اطلاعات با کیفیت، پس از بررسی اولیه در مورد پرسشنامه‌های ناقص، از موارد جایگزین استفاده شد. در نهایت پس از حذف پرسشنامه‌های ناقص، تعداد ۳۶۴ پرسشنامه مبنای کار داده‌پردازی با نرم‌افزار SPSS²⁶ قرار گرفت.

یافته‌ها

توصیف ویژگی‌های فردی پاسخگویان: بر

اساس یافته‌ها، ۸۲/۷ درصد پاسخگویان مرد و ۱۷/۳ درصد زن بودند. کلیه پاسخگویان متأهل و میانگین سنی آنها ۵۱/۸۹ سال بود. بیشتر پاسخگویان (۲۷/۲) درصد و ۲۱/۲ (درصد) به‌ترتیب در گروه سنی ۴۵-۵۵ و ۶۵ سال به بالا قرار داشتند. متوسط طول اقامت پاسخگویان در روستا ۴۴/۴۲ سال با انحراف معیار ۲۴/۸۹ بود که بیشتر آنان (۴۹/۳۰ درصد) بین ۴۰-۵۰ سال در روستای مورد نظر اقامت داشتند. میانگین تحصیلات سرپرست خانوار ۷/۸۸ سال هم‌تراز مقطع راهنمایی بدست آمد. همسران سرپرست خانوار نیز اغلب بی‌سواد و کم‌سواد بودند و با میانگین ۵/۹۵ سال

مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی، دوره ۱۱، شماره ۲، ۱۴۰۳

جدول ۱- ارزیابی کیفیت دسترسی به اعتبارات

گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار		
سرعت عمل در پرداخت تسهیلات (زمان بین درخواست تا دریافت)	۲/۸۵	۱/۰۳		
شرایط آسان وثیقه‌گذاری و ضمانت	۳/۴۹	۱/۲۲		
شرایط آسان سپرده‌گذاری / آورده شخصی	۲/۷۴	۱/۲۴		
ارزیابی منصفانه اعتبار (بر اساس طرح و یا ارزش دارایی‌ها)	۲/۷۹	۱/۹۶		
هزینه کرد اندک برای دریافت اعتبار (برای تشکیل پرونده، کارمزد، جریمه دیرکرد...)	۲/۶۵	۱/۲۵		
تأمین راحت مدارک مورد نیاز	۳/۳۵	۱/۱۸		
شفافیت در مراحل کار و ارایه اطلاعات کافی درباره تسهیلات اعتباری	۳/۰۵	۱/۱۱		
تناسب کمی (میزان اعتبار دریافتی) با نیاز اعتباری	۲/۵۵	۱/۱۳		
تناسب قسط بندی با توان مالی	۲/۴۹	۱/۱۰		
تناسب دوره بازپرداخت با چرخه شغل و کسب‌وکار (دوره تنفس و بازده کسب و کار)	۲/۶۸	۱/۱۱		
نظارت هدایتی بر هزینه کرد اعتبارات	۲/۶۴	۱/۱۴		
انعطاف‌پذیری در بازپرداخت (در صورت بروز مشکل در بازپرداخت)	۱/۹۵	۰/۹۵		
وضعیت کیفیت اعتبارات	فراوانی	درصد	سطح طبقات	درصد تجمعی
نامطلوب	۷۳	۲۰/۰۵	۰/۰-۰/۳۳	۲۰/۰۵
متوسط	۲۶۵	۷۲/۸۰	۰/۳۴-۰/۶۶	۹۲/۸۵
مطلوب	۲۶	۷/۱۴	۰/۶۷-۱/۰	۱۰۰

جدول ۲- روند تغییرات متغیرهای اجتماعی، اقتصادی و محیطی نسبت به گذشته

موارد	افزایش		بدون تغییر		کاهش	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
تولید گندم	۸۱	۲۲/۵	۱۵۷	۴۳/۱۳	۱۲۶	۳۴/۶۲
تولید جو	۶۸	۱۸/۶۸	۱۱۹	۳۲/۶۹	۱۷۷	۴۸/۶۳
تولید محصولات باغی	۱۴	۳/۸۵	۶۹	۱۸/۹۶	۲۸۱	۷۷/۲۰
تعداد دام و طیور	۷۶	۲۰/۸۸	۱۱۹	۳۲/۶۹	۱۶۹	۴۶/۴۳
درآمد و فرصت‌های کاری درآمدزا	۴۲	۱۱/۵۴	۷۵	۲۰/۶۰	۲۴۷	۶۷/۸۶
تورم و گرانی	۳۶۴	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
تغییرات هوا و اقلیم	۱۷۴	۴۷/۸۰	۱۱۵	۳۱/۵۹	۷۵	۲۰/۶۰
آلودگی منابع طبیعی	۲۸۹	۷۹/۴۰	۶۴	۱۷/۵۸	۱۱	۳/۰۲
شلوغی و افزایش جمعیت	۱۹۳	۵۳/۰۲	۱۱۲	۳۰/۷۷	۵۹	۱۶/۲۱
جرم و جنایت	۱۳۱	۳۵/۹۹	۱۱۶	۳۱/۸۷	۱۱۷	۳۲/۱۴
انسجام و همبستگی خانواده‌ها	۱۰۴	۲۸/۵۷	۱۸۴	۵۰/۵۵	۷۶	۲۰/۸۸
تعامل و انسجام در سطح روستا	۱۴۲	۳۹/۰۱	۱۷۵	۴۸/۰۸	۴۷	۱۲/۹۱
ارتقاء فرهنگ و ارزش‌های محلی	۱۶۵	۴۵/۳۳	۱۴۵	۳۹/۸۴	۵۴	۱۴/۸۴
حس تعلق مردم به روستا	۵۴	۱۴/۸۴	۱۳۱	۳۵/۹۹	۱۷۹	۴۹/۱۸
قدرت خرید	۰	۰	۰	۰	۳۶۴	۱۰۰
دارایی‌های مردم	۳۸	۱۰/۴۴	۱۰۴	۲۸/۵۷	۲۲۲	۶۰/۹۹
سرمایه‌گذاری	۵۶	۱۵/۳۸	۱۳۵	۳۷/۰۹	۱۷۳	۴۷/۵۳
رفاه خانوار	۶	۱/۶۵	۷	۱/۹۲	۳۵۱	۹۶/۴۳

ترتیب قدرت خرید (۱۰۰ درصد)، رفاه خانوار (۹۶/۴۳ درصد)، تولید محصولات باغی (۷۷/۲۰ درصد)،

آسیب‌پذیری (روندها و شوک‌ها): روند تغییرات متغیرهای اجتماعی، اقتصادی و محیطی: بنا به نظر پاسخگویان، به

پیامدسنجی اعتبارات خرد بر معیشت خانوارهای روستایی... / نویسن سارانی و همکاران

به رتبه‌بندی آنها اقدام کرد (کای اسکویپر: ۲۱۸۵/۷۴، معنی‌داری ۰/۰۰۰). بیشترین سهم از معیشت پاسخگویان از مواردی مانند کارگری، دامداری، زراعت، کمیته امداد و بهزیستی، تولید صنایع دستی و کمک های دولتی و از کارافتادگی تأمین شده است که اینها در واقع راهبردهای مهم معیشتی در منطقه مورد مطالعه است. در مورد آنها یعنی کمیته امداد و سایر کمک‌های دولتی (یارانه) علیرغم این که فعالیتی صورتی نمی‌گیرد اما روستائیان وابستگی زیادی به این موارد داشتند.

دارایی‌های مردم (۶۰/۹۹ درصد)، درآمد و فرصت‌های کاری درآمدزا (۸۶/۶۷ درصد) و حس تعلق مردم به روستا (۴۹/۱۸ درصد) بیشترین روند کاهشی را تجربه کرده است. همچنین آلودگی منابع طبیعی (۷۹/۴۰ درصد)، شلوغی و افزایش جمعیت (۵۳/۰۲ درصد) و تغییرات هوا و اقلیم (۴۷/۸۰ درصد) نسبت به سال‌های اخیر افزایش یافته است.

مقایسه اهمیت هر کدام از راهبردهای معیشتی: طبق نتایج آزمون فریدمن جدول (۳)، فرض برابری اهمیت هر کدام از این راهبردها رد می‌شود و می‌توان نسبت

جدول ۳- رتبه‌بندی پاسخگویان بر حسب راهبردهای معیشتی

رتبه	میانگین رتبه‌ای	انحراف معیار	میانگین حسابی	راهبردهای معیشتی
۳	۸/۵۲	۱/۰۶	۳/۳۸	زراعت
۱۱	۳/۳۳	۱/۱۰	۱/۶۵	باغداری
۲	۸/۹۵	۱/۱۳	۳/۵۹	دامداری
۱۲	۲/۰۰	۰/۱۸	۱/۳۳	کارمندی
۸	۶/۱۶	۱/۷۴	۲/۱۵	مغازه‌داری
۱	۹/۹۸	۰/۹۹	۴/۰۸	کارگری
۷	۶/۹۳	۱/۴۰	۲/۵۴	دست‌فروشی
۱۰	۳/۸۸	۱/۸۴	۱/۳۹	حقوق بازنشستگی
۶	۷/۸۴	۱/۷۰	۳/۰۵	کمک های دولتی و از کارافتادگی
۴	۸/۴۶	۱/۲۹	۳/۳۴	کمیته امداد و بهزیستی
۹	۴/۰۰	۰/۸۸	۱/۲۹	جمع‌آوری منابع و گیاهان
۵	۷/۹۵	۱/۱۷	۲/۰۳	تولید صنایع دستی

میانگین ۰ تا ۵، کای اسکویپر: ۲۱۸۵/۷۴، معنی‌داری ۰/۰۰۰

مرز مشخص کننده تأیید یا عدم تأیید فرض صفر، مقدار آمار استاندارد در سطح ۹۵٪ است. در این سطح اطمینان آماره استاندارد برابر است با ۱/۹۶؛ به این معنی که هر کدام از سرمایه‌های معیشتی که مقدار آماره t از ۱/۹۶ کوچکتر باشد در محدوده H_0 قرار می‌گیرد و سرمایه‌های معیشتی که مقدار آماره t آن از ۱/۹۶ بزرگتر باشد، در محدوده H_1 است و می‌توان گفت که سرمایه‌های معیشتی در حد مناسب است. مقدار t برای سرمایه‌های انسانی، فیزیکی، طبیعی و مالی کمتر از مقدار بحرانی (۱/۹۶) است، بنابراین

ارزیابی سطح سرمایه‌های معیشتی در منطقه: با کاربست آزمون t تک نمونه‌ای، ابتدا شاخص‌های ترکیبی کلیه سرمایه‌ها از طریق روابط ۱ تا ۳ محاسبه شدند و بعد از طریق محاسبه ضرایب چولگی و کشیدگی که در بازه ۲- تا ۲+ قرار گرفتند، نرمال بودن توزیع آنها ارزیابی شد. همچنین فرضیات زیر تدوین شد:

H_0 : نقیض ادعا: سرمایه‌های معیشتی کمتر و مساوی از حد متوسط است (نامناسب).
 $\mu_i \leq 0.5$
 H_1 : ادعا: سرمایه‌های معیشتی بیشتر از حد متوسط است (مناسب).
 $\mu_i > 0.5$

فرض صفر برای این سرمایه‌ها پذیرفته می‌شود و می‌توان نتیجه گرفت که سرمایه‌های معیشتی چهارگانه در منطقه مورد مطالعه در وضعیت مطلوبی نیست. در این بین، فقط سرمایه اجتماعی در منطقه مورد مطالعه کمی بیشتر از حد متوسط است و تقریباً مناسب بود. بررسی نتایج با توجه به شاخص کلی سرمایه‌های معیشتی نیز بیانگر آن بود که مقدار آن کمتر و مساوی حد متوسط است.

جدول ۴- نتایج آزمون t تک‌نمونه‌ای برای ارزیابی میزان سرمایه‌های معیشتی

رد/قبول	فاصله اطمینان		انحراف از میانگین	معنی‌داری	مقدار t	میانگین	معیارها
	حدبالا	حدپایین					
قبول	-۰/۰۵۷	-۰/۱۰۵	۰/۰۱۲	۰/۰۰۰*	-۶/۶۰۸	۰/۴۱۹	سرمایه انسانی
رد	۰/۰۸۷	۰/۰۵۹	۰/۰۰۷	۰/۰۰۰*	۱۰/۳۱۳	۰/۵۷۳	سرمایه اجتماعی
قبول	-۰/۰۵۸	-۰/۰۹۸	۰/۰۱۰	۰/۰۰۰*	-۷/۷۸۴	۰/۴۲۲	سرمایه فیزیکی
قبول	-۰/۱۹۳	-۰/۲۱۵	۰/۰۰۶	۰/۰۰۰*	-۳۵/۷۸۷	۰/۲۹۶	سرمایه طبیعی
قبول	-۰/۲۲۵	-۰/۲۴۵	۰/۰۰۵	۰/۰۰۰*	-۴۷/۰۱۶	۰/۲۶۵	سرمایه مالی
قبول	-۰/۰۹۸	-۰/۱۱۲	۰/۰۰۴	۰/۰۰۰*	-۲۸/۸۰۵	۰/۳۹۵	کل سرمایه‌ها (دارایی معیشتی)

«راهبرد معیشت مبتنی بر دریافت حقوق» است که ۱۸/۶۵ درصد از کل واریانس را تبیین می‌کنند. این راهبرد که شامل مشاغل کارمندی و دریافت انواع کمک‌های دولتی است در بیشتر روستاهای فقیر منطقه نقش مهمی در حفاظت از معیشت پایدار ساکنان داشت. پیامدسنجی اعتبارات بر سرمایه‌های معیشت: در نتیجه ارزیابی تأثیر شاخص کیفیت اعتبارات بر هر کدام از سرمایه‌های معیشتی با استفاده از رگرسیون خطی، شش مدل رگرسیونی اجرا شد (جدول ۶). قبل از اجرای مدل رگرسیونی توزیع داده‌ها و رابطه خطی بین آنها بررسی شد و با توجه به این که انحرافی از توزیع نرمال مشاهده نشد، و رابطه خطی نیز با ترسیم نمودار پراکنش تأیید شد، نسبت به اجرای مدل رگرسیونی اقدام شد. شاخص کیفیت اعتبارات بر سه نوع سرمایه انسانی، فیزیکی و مالی (مدل‌های ۱، ۳ و ۵) و همچنین شاخص کل معیشت پایدار (مدل ۶) تأثیر مثبت معنی‌دار دارد و بر دو نوع سرمایه اجتماعی و طبیعی (مدل ۲ و ۴) تأثیری نداشته است.

گونه‌شناسی راهبردهای معیشت: به منظور کاهش داده‌ها و شناخت راهبردهای اصلی معیشت از تحلیل عاملی اکتشافی به روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی و چرخش واریماکس استفاده شد. مقدار KMO برابر است با ۰/۸۳۱ و مقدار بارتلت ۱۶۲۴/۰۷ است که در سطح معنی‌داری ۰/۰۱ قرار دارد. این اطلاعات بیانگر مناسب بودن همبستگی متغیرهای وارد شده برای تحلیل عاملی است طبق یافته‌ها (جدول ۵) سه گروه معیشتی قابل دسته‌بندی است که این سه عامل، در مجموع ۶۵/۵۸ درصد کل واریانس را تبیین می‌کنند. عامل اول با عنوان «راهبرد معیشت مبتنی بر تولید محصول» با مقدار ویژه ۳/۰۵ تبیین‌کننده ۲۵/۴۰ درصد واریانس کل می‌باشد. بیشتر محصولات تولیدی از بخش زراعت است که در این شیوه معیشت در بیشتر نواحی روستایی ایران در طول سال‌ها معیشت غالب بوده است. عامل دوم با عنوان «راهبرد معیشت مبتنی بر خوداشتغالی» ۲۱/۵۳ درصد واریانس را تبیین می‌کند. عامل سوم با عنوان

پیامدسنجی اعتبارات خرد بر معیشت خانوارهای روستایی... / نویسن سارانی و همکاران

جدول ۵- متغیرهای مربوط به هر یک از عوامل و بار عاملی آنها در ماتریس چرخش یافته

ضرایب	متغیرها	نام عامل
۰/۸۲۴	زراعت	معیشت مبتنی بر تولید محصول (مقدار ویژه: ۳/۰۵ و درصد واریانس: ۲۵/۴۰)
۰/۷۶۰	باغداری	
۰/۸۴۶	دامداری	
۰/۷۵۶	تولید صنایع دستی	
۰/۸۶۵	مغازهداری	معیشت مبتنی بر خوداشتغالی (مقدار ویژه: ۲/۵۸ و درصد واریانس: ۲۱/۵۳)
۰/۸۵۱	کارگری	
۰/۷۰۱	دستفروشی	
۰/۶۳۳	جمع‌آوری منابع و گیاهان	
۰/۷۳۲	حقوق بازنشستگی	معیشت مبتنی بر دریافت حقوق (مقدار ویژه: ۲/۳۴ و درصد واریانس: ۱۸/۶۵)
۰/۸۱۲	کمک‌های دولتی و از کارافتادگی	
۰/۷۶۹	کمپنه امداد و بهزیستی	
۰/۶۳۲	کارمندی	

KMO: ۰/۸۳۱ Bartlet test: ۱۶۲۴/۰۷ Sig: ۰/۰۰۰

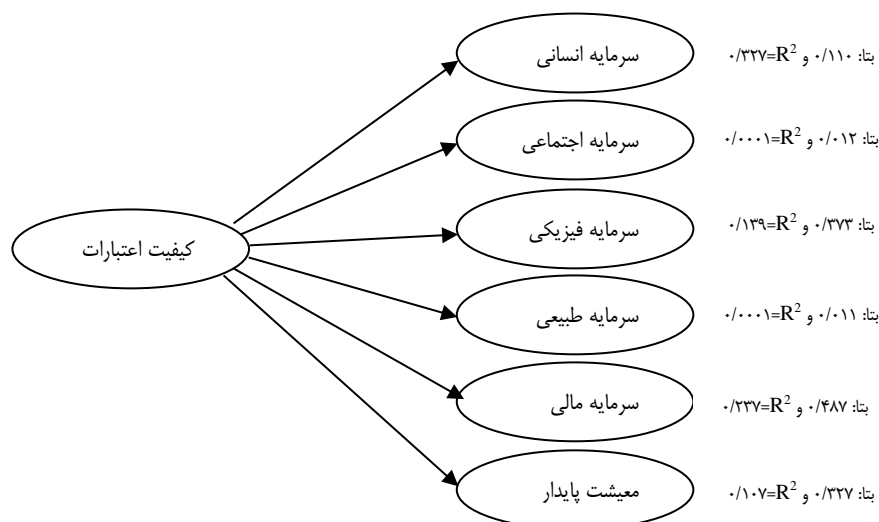
جدول ۶- تحلیل رگرسیونی تأثیر شاخص کیفیت اعتبارات بر هر کدام از سرمایه‌های معیشتی

معنی‌داری	مقدار t	مقدار β	خطای معیار	B	متغیرهای مستقل
مدل ۱: پیامدسنجی اعتبارات بر سرمایه انسانی					
۰/۰۰۰	۱۳/۰۴	-	۰/۰۳۸	۰/۴۹۴	عرض از مبدا
۰/۰۳۶	۲/۱۰	۰/۱۱۰	۰/۰۷۹	۰/۱۶۵	شاخص اعتبارات
خلاصه مدل: ضریب همبستگی R=۰/۱۱۰، معنی‌داری=۰/۰۰۰، مقدار F=۴/۴۱، ضریب تعیین=۰/۰۱۲					
مدل ۲: پیامدسنجی اعتبارات بر سرمایه اجتماعی					
۰/۸۰۱	۰/۳۵	-	۰/۰۲۲	۰/۰۱۵	عرض از مبدا
۰/۸۱۷	۰/۲۳	۰/۰۱۲	۰/۰۴۵	۰/۰۱۰	شاخص اعتبارات
خلاصه مدل: ضریب همبستگی R=۰/۰۱۲، معنی‌داری=۰/۸۱۷، مقدار F=۰/۰۵۴، ضریب تعیین=۰/۰۰۰۱					
مدل ۳: پیامدسنجی اعتبارات بر سرمایه فیزیکی					
۰/۰۰۰	۶/۲۰	-	۰/۰۳۰	۰/۱۸۴	عرض از مبدا
۰/۰۰۰	۷/۶۴	۰/۳۷۳	۰/۰۶۲	۰/۴۷۱	شاخص اعتبارات
خلاصه مدل: ضریب همبستگی R=۰/۳۷۳، معنی‌داری=۰/۰۰۰، مقدار F=۵۸/۳۹، ضریب تعیین=۰/۱۳۹					
مدل ۴: پیامدسنجی اعتبارات بر سرمایه طبیعی					
۰/۷۹۰	۰/۴۷	-	۰/۰۱۸	۰/۰۲۱	عرض از مبدا
۰/۸۲۸	۰/۲۱۷	۰/۰۱۱	۰/۰۳۷	۰/۰۰۸	شاخص اعتبارات
خلاصه مدل: ضریب همبستگی R=۰/۰۱۱، معنی‌داری=۰/۸۲۸، مقدار F=۰/۰۴۷، ضریب تعیین=۰/۰۰۰۱					
مدل ۵: پیامدسنجی اعتبارات بر سرمایه مالی					
۰/۰۱۴	۲/۴۷۶	-	۰/۰۲۱	۰/۰۵۳	عرض از مبدا
۰/۰۰۰	۱۰/۶۱	۰/۴۸۷	۰/۰۴۴	۰/۴۷	شاخص اعتبارات
خلاصه مدل: ضریب همبستگی R=۰/۴۸۷، معنی‌داری=۰/۰۰۰، مقدار F=۱۱۲/۶۹، ضریب تعیین=۰/۲۳۷					
مدل ۶: پیامدسنجی اعتبارات بر کل شاخص معیشت پایدار					
۰/۰۱۴	۲۸/۲۳	-	۰/۰۱۱	۰/۳۲۰	عرض از مبدا
۰/۰۰۰	۶/۵۸	۰/۳۲۷	۰/۰۲۴	۰/۱۵۵	شاخص اعتبارات
خلاصه مدل: ضریب همبستگی R=۰/۳۲۷، معنی‌داری=۰/۰۰۰، مقدار F=۴۳/۳۶، ضریب تعیین=۰/۱۰۷					

بر کل معیشت پایدار را نشان می‌دهد مشاهده می‌شود که مقدار ضریب تعیین برابر با ۰/۱۰۷ می‌باشد که نشان می‌دهد ۱۰/۷ درصد تغییرات کل معیشت پایدار توسط شاخص کیفیت اعتبارات تبیین شدند. این نتایج بیانگر این است که شاخص کیفیت اعتبارات بیشترین قدرت پیش‌بینی را به ترتیب بر متغیر وابسته سرمایه مالی، سرمایه فیزیکی، شاخص کل معیشت و سرمایه انسانی دارد.

مقادیر بتا نشان نیز تأییدکننده نتایج بالا است. به طوری که مقدار بتا برای مدل ۵ که نشان‌دهنده تأثیر اعتبارات بر متغیر وابسته سرمایه مالی است بیشترین مقدار به دست آمده است. ضمن این که در این مدل مقدار ضریب تعیین نیز بیشترین است (شکل ۱).

در مدل‌های معنی‌داری شده، مقدار F و سطح معنی‌داری آن، به معنای این است که رگرسیون خطی معنی‌دار است و رابطه خطی بین متغیرها در سطح ۹۹ درصد اطمینان تأیید می‌شود. در مدل ۱ که تأثیر اعتبارات بر سرمایه انسانی را نشان می‌دهد مشاهده می‌شود که مقدار ضریب تعیین برابر با ۰/۰۱۲ می‌باشد که نشان می‌دهد ۱/۲ درصد تغییرات سرمایه انسانی توسط شاخص کیفیت اعتبارات تبیین می‌گردند. در مدل‌های ۳ و ۵ که تأثیر اعتبارات بر سرمایه‌های فیزیکی و مالی را نشان می‌دهد مشاهده می‌شود که مقدار ضریب تعیین برابر با ۰/۱۳۹ و ۰/۲۳۷ می‌باشد که نشان می‌دهد که به ترتیب ۱۳/۹ و ۲۳/۷ درصد تغییرات سرمایه فیزیکی و مالی توسط شاخص کیفیت اعتبارات تبیین می‌گردند. در مدل ۶ که تأثیر اعتبارات

شکل ۱- رابطه کیفیت اعتبارات و انواع سرمایه‌های معیشتی

مردم، درآمد و فرصت‌های کاری درآمدزا و حس تعلق مردم به روستا بیشترین روند کاهشی را تجربه کرده است. از طرفی جنبه‌های منفی مانند آلودگی منابع طبیعی، شلوغی و افزایش جمعیت و تغییرات هوا و اقلیم نسبت به سال‌های اخیر افزایش یافته است. هر چند در مطالعات پیشین (قرقانی و همکاران، ۱۴۰۱) نیز به آسیب‌پذیری‌های مشابه اشاره شده

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های این تحقیق در مورد متغیر کمتر مطالعه شده در پژوهش‌های پیشین، یعنی کیفیت دسترسی به اعتبارات نشان داد که وضعیت این متغیر برای بیشتر پاسخگویان از سطح متوسطی برخوردار است. نتایج بررسی آسیب‌پذیری‌ها نشان داد که مواردی مانند قدرت خرید، رفاه خانوار، تولید محصولات باغی، دارایی‌های

داده‌ها و شناخت راهبردهای اصلی معیشت از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شده که در این راستا سه گروه راهبرد معیشتی با عناوین «راهبرد معیشت مبتنی بر تولید محصول»، «راهبرد معیشت مبتنی بر خوداشتغالی» و «راهبرد معیشت مبتنی بر دریافت حقوق شناسائی شد. در گروه «راهبرد معیشت مبتنی بر تولید محصول» تولیدات زراعی، باغی و دامی و صنایع دستی قرار دارند که به ویژه زراعت و دامداری همچنان اهمیت زیادی در تأمین معیشت خانوارهای روستایی دارند. در گروه «راهبرد معیشت مبتنی بر خوداشتغالی» فعالیت‌های کارگری روزانه قرار دارد، و این فعالیت سهم زیادی در تأمین معیشت خانوارها داشت. در نهایت در گروه «راهبرد معیشت مبتنی بر دریافت حقوق» که علاوه بر کارمندی که سهم کوچکی از منبع تأمین درآمد خانوارها داشت، سایر کمک‌های دولتی و یارانه قرار دارد که در بین طیف گسترده‌ای از خانوارها که سرپرست بیکار یا زن دارند قابل استفاده است. در مطالعات پیشین، نظیر جیائو و همکاران (Jiao et al., 2017) و سعادات و همکاران (۱۴۰۱) دسته‌بندی‌های مشابهی از راهبردهای معیشت در بین روستاییان ارائه شده است که با نتایج این تحقیق هم‌راستا است.

به منظور بررسی تأثیر شاخص کیفیت اعتبارات بر هر کدام از سرمایه‌های معیشتی از رگرسیون خطی استفاده شد که نتایج نشان داد، شاخص کیفیت اعتبارات بر سه نوع سرمایه انسانی، فیزیکی و مالی و همچنین شاخص کل معیشت پایدار تأثیر مثبت معنی‌دار دارد و بر دو نوع سرمایه اجتماعی و طبیعی تأثیری ندارد. در این بین، بیشترین تأثیر اعتبارات بر متغیر وابسته سرمایه مالی بدست آمد. هر چند که مقدار سرمایه مالی در منطقه مورد مطالعه اندک بود اما همین مقدار اندک نیز تأثیر مثبتی از اعتبارات دریافتی داشت

است، اما در این تحقیق در برخی گویه‌های آسیب-پذیری کلیه پاسخگویان بر کاهش درآمد، قدرت خرید و رفاه تأکید می‌کردند که این نکته باید مورد توجه سیاستگذاری توسعه در استان قرار گیرد.

مقایسه اهمیت هر کدام از راهبردهای معیشتی بر اساس نتایج آزمون فریدمن نشان داد که بیشترین سهم از معیشت پاسخگویان از مواردی مانند کارگری، دامداری، زراعت، کمپنه امداد و بهزیستی، تولید صنایع دستی و کمک‌های دولتی و از کارافتادگی تأمین شده است. در بیشتر مطالعات مشابه در منطقه مورد مطالعه (عبداله‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸، سامانی و همکاران، ۱۴۰۲) و یا در سایر مناطق هم (قرقانی و همکاران، ۱۴۰۱؛ غزالی و زیبایی، ۱۳۹۶) فعالیت‌های زراعی راهبرد اصلی معیشتی در نواحی روستایی است اما در این منطقه به علت مشکلات دسترسی به آب فعالیت‌های دستمزدی و کمک‌های دولتی نقش اصلی در تأمین معیشت مردم روستایی ایفا می‌کنند. نتایج ارزیابی مولفه‌های پنجگانه معیشت پایدار نشان داد که سرمایه‌های انسانی، فیزیکی، طبیعی و مالی کمتر از مقدار متوسط است و در واقع این نوع سرمایه‌های معیشتی در وضعیت مطلوبی نیست. در این بین فقط سرمایه اجتماعی در منطقه مورد مطالعه بیشتر از حد متوسط به دست آمد که بیانگر مطلوب بودن آن است. بررسی نتایج با توجه به شاخص کلی سرمایه‌های معیشتی نیز بیانگر این است که مقدار آن کمتر و مساوی حد متوسط است و در واقع معیشت مردم منطقه پایدار نیست زیرا بیشتر جنبه‌ها و اجزای آن در شرایط نامطلوبی است. در بیشتر مطالعات انجام شده در ایران اشاره شده که سرمایه‌های معیشتی مردم روستایی در شرایط مطلوبی نیست و فقط سرمایه اجتماعی به علت فعالیت‌های خودجوش مردمی در شرایط مناسبی قرار دارد (عبداله‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴؛ سامانی و همکاران، ۱۴۰۲). به منظور کاهش

معیشتی ایفا کرده‌اند اما لازم است سایر بخش‌ها و سازمان‌ها نیز وظایف خود در خصوص معیشت را بیشتر مورد توجه قرار دهند. جذب سرمایه-گذاری بخش خصوصی در بخش‌های نوین توسعه‌ای از جمله گردشگری کویر، معادن، و صنایع صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی و روستایی باید در اولویت قرار گیرد.

-با توجه به تأثیر مثبت اعتبارات خرد، لازم‌گسترش آن مورد نظر قرار گیرد، به ویژه نظارت برای هزینه‌کرد آن در بخش‌های تولیدی و صنایع دستی، باغداری، دامپروری صنعتی و صنایع روستائی وابسته به بخش کشاورزی ضرورت دارد.

یافته‌های این تحقیق در بخش تدابیر الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و به منظور عملیاتی نمودن این تدابیر می‌تواند مد نظر کلیه ارگان‌های دولتی و مؤسسات مالی و اعتباری دولتی و خصوصی، مدیران اجرای پروژه‌ها، برنامه‌ریزان و پژوهشگران و ارزیابان، سازمان‌های مردم‌نهاد قرار گیرد. برای نمونه به عنوان یکی از تدابیر الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت آمده است که: بسترسازی برای استقرار متعادل جمعیت و توازن منطقه‌ای در پهنه سرزمین بر مبنای آمایش ملی و تخصیص امکانات و تسهیل و تشویق سرمایه‌گذاری در بخش‌های اقتصادی و فرهنگی مناطق مختلف و توانمندسازی مناطق محروم با توجه به استعدادهای سرزمینی. تسهیل دسترسی خانوارهای روستایی به اعتبارات، بویژه در منطقه مورد مطالعه که جزو مناطق کم‌برخوردار به شمار می‌رود، در صورتی که از کیفیت دسترسی مطلوب برخوردار باشد، می‌تواند در راستای توانمندسازی آنها و در نتیجه، کمک به ماندگارسازی جمعیت و تحقق آمایش سرزمین موثر واقع شود. ذیل این الگو، نتایج این پژوهش می‌تواند به شناخت تدابیری برای ارتقای اثربخشی اعتبارات خرد برای

که بیانگر تأثیر مثبت اعتبارات خرد بر بهبود سرمایه-های معیشتی و در نتیجه کلیت معیشت پایدار خانوارها بود. همسو با این یافته‌ها، تأثیر اعتبارات بر بهبود اشتغال و کارآفرینی (حسین‌زاده و نصرتی، ۱۳۹۳؛ عبدی و همکاران، ۱۳۹۸؛ برون و لاو، ۲۰۰۹)، مؤلفه‌های توسعه پایدار (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۴)، کیفیت زندگی (Amarnani and Amarnani, 2015)، تأمین امنیت غذایی (Bidisha et al., 2017)، کاهش فقر (Fasoranti, 2010) و بهبود معیشت (Rahaman et al., 2019) در برخی مطالعات پیشین تأیید شده است.

پیشنهادها

با توجه به یافته‌های تحقیق برخی پیشنهادها به شرح زیر ارائه می‌شود:

-نتایج نشان داد که فعالیت‌های زراعی، دامی، صنایع دستی و دریافت کمک‌های دولتی از جمله یارانه، راهبردهای اصلی معیشت در منطقه است. بنابراین ضرورت انتقال به شیوه‌های جدید تولید و معیشت وجود دارد. ظرفیت‌های بخش صنعت و معدن، فن‌آوری اطلاعات و همچنین استفاده از ظرفیت شبکه‌های مجازی برای فروش محصولات صنایع دستی لازم است بیشتر مورد توجه قرار گیرد. استفاده از ظرفیت بازارچه‌های مرزی و همچنین تبادلات مرزی برای فروش انتقال کالا می‌تواند باعث بهتر شدن یا پایدار شدن شیوه‌های تأمین معاش شود.

-یافته‌ها نشان داد که چهار سرمایه انسانی، فیزیکی، طبیعی و مالی در شرایط نامطلوب است. این موضوع نیازمند توجه اساسی از طرف سیاستگذاری بخش دولتی برای طراحی برنامه‌های خاص بهبود امرار معاش است. هر چند وام‌های بنیاد برکت نقش تدریجی در بهبود سرمایه‌های

انطباق این خدمات با شرایط دریافت‌کنندگان از نظر میزان، سهولت دسترسی، دوره بازپرداخت، بهره، مدت زمان، وثیقه و نظایر آن است که موجبات افزایش تمایل و رضایت‌مندی مخاطبان درباره این خدمات را در پی دارد. در پایان، رسیدن به این بینش که اعتبارات نه تنها یک نیاز مصرفی کوتاه مدت، بلکه راهبردی برای پایدارسازی معیشت روستایی است و از این‌رو، فراتر از کمیت آن، لازم است کیفیت دسترسی هم متناسب با سایر مولفه‌های نظام معیشت مد نظر قرار گیرد، مهمترین دستاورد سیاستی این تحقیق می‌تواند به شمار آید.

توسعه پایدار معیشت روستایی منجر شود. در این صورت، بهبود نظام اعتبارات روستایی به عنوان یکی از مولفه‌های نظام معیشت پایدار روستایی می‌تواند به تقویت فعالیت خرد اقتصادی در سطح روستا و ایجاد فرصت‌های شغلی جدید، حمایت از فعالیت‌های کارآفرینی و افزایش درآمد و بهبود معیشت خانوار-های روستایی منجر شود.

انتظار می‌رود بهره‌مندی با کیفیت از اعتبارات خرد منجر به بهبود دارایی‌های معیشتی، ارتقای راهبردهای معیشتی و افزایش تاب‌آوری یا کاهش آسیب‌پذیری ناشی از روندها و شوک‌ها شود. لازم به ذکر است کیفیت دسترسی به خدمات اعتباری نشان‌دهنده میزان

منابع

نواحی روستایی استان گلستان. تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، ۵۴(۲): ۳۶۵-۳۸۱.

سعادت، ا.، عبدالله‌زاده، غ.، شریف‌زاده، م. ۱۴۰۱. عوامل موثر بر انتخاب راهبردهای معیشت در نواحی روستایی ولسوالی ژری، ولایت قندهار افغانستان. تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، ۵۳(۲): ۴۸۰-۴۶۵.

سعیدی، م.، چهارسوقی امین، ح.، مومنی هلالی، ه.، نوروزی، ع.، واحدی، م. ۱۳۹۷. بررسی نقش صندوق اعتبارات خرد بر توانمندسازی اقتصادی زنان روستایی (مورد پژوهشی: شهرستان چرداول، استان ایلام). مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان، ۱۵(۴): ۱۴۹-۱۷۵.

شریف‌زاده، م. ش. اسدی، ع. و عبدالله‌زاده، غ. ۱۳۹۸. پایش، ارزشیابی و پیامدسنجی در توسعه پایدار: مفاهیم، فنون و ابزارها. گرگان: انتشارات دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان.

شریفی، م.، پیش‌بین، ا. ر. ۱۳۹۴. پیشبرد توسعه روستایی از طریق کارآفرینی اجتماعی: آموزه‌های بانک گرامین. مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی، ۲(۳):

پاسبان، ف. ۱۳۸۶. ارزیابی عملکرد صندوق توسعه اشتغال روستایی در ایجاد فرصت‌های شغلی در استان خراسان. ششمین کنفرانس اقتصاد کشاورزی ایران، انجمن اقتصاد کشاورزی ایران، دانشگاه فردوسی، ۸ آبان ۱۳۸۶؛ ۲۲ ص.

ثانی حیدری، ع.، دانشورکاخکی، م.، شاهنوشی، ن.، صبوحی صابونی، م. ۱۳۹۸. نقش اعتبارات خرد در توسعه پایدار روستایی: مطالعه موردی روستاهای تربت‌جام. روستا و توسعه، ۲۲(۳): ۱۲۵-۱۵۴.

جوانشیری، م.، بوزرجمهری، خ.، هراتی، ا.، محمودی، ح. ۱۳۹۶. بررسی تطبیقی نقش اعتبارات خرد در توسعه روستایی نواحی کوهستانی و دشتی (مورد مطالعه: دهستان‌های کارده و میان ولایت شهرستان مشهد). راهبردهای توسعه روستایی، ۴(۲): ۱۵۷-۱۸۰.

رضوانی، م. ر.، دربان آستانه، ع.، احمدآبادی، ح. ۱۳۹۴. تحلیل اثرات اعتبارات خرد بر پایداری اقتصاد روستایی (مورد مطالعاتی: اعتبارات صندوق کارآفرینی امید در شهرستان نیشابور). جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۱۳(۱): ۲۰۹-۲۳۳.

سامانی، ا.، عبدالله‌زاده، غ.، شریف‌زاده، م. ۱۴۰۲. ارزیابی تاثیر مهاجرت بر معیشت پایدار خانوارهای مهاجر در

- عبداللهزاده، غ. و شریفزاده، م. ش. ۱۳۹۷. توسعه کسب و کارآفرینی در کشاورزی. گرگان: انتشارات دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان.
- عبداللهزاده، غ. و شریفزاده، م. ش. ۱۳۹۹. زیست بوم کارآفرینی دانشگاه محور در کشاورزی: چارچوبی برای مهندسی نهادی پژوهش، فناوری و آموزش عالی نوآفرین. گرگان: انتشارات دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان.
- عبداللهزاده، غ.، شریفزاده، م. اژدرپور، ع. ۱۳۹۸. بررسی عوامل موثر بر گرایش به مهاجرت در بین روستاییان. جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۲۳ (۶۷): ۱۷۳-۱۹۵.
- عبداللهزاده، غ.، صالحی، خ.، شریفزاده، م. ش.، خواجه شاهکوهی، ع. ۱۳۹۴. بررسی تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی در استان گلستان. برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۴ (۱۵): ۱۶۹-۱۴۸.
- عبدی، ع.، تقدیسی، ا.، توکلی، ج. ۱۳۹۸. بررسی اثر اعتبارات خرد دولتی بر کارآفرینی و توسعه پایدار روستایی شهرستان جواهرود. برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۱۱ (۴۰): ۱۷۷-۲۱۶.
- عزیزپور، ف.، خداکرمی، ز. (۱۳۹۴). اثرات اجتماعی - اقتصادی اعتبارات خرد کشاورزی در نواحی روستایی مورد: دهستان کرسف. اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۴ (۱۳): ۶۹-۵۷.
- علی توکلی، ف.، موحدی، ر. ۱۳۹۵. نقش اعتبارات خرد در توسعه کارآفرینی زنان روستایی. مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی، ۳ (۳): ۳۹-۵۵.
- غزالی، س.، زیبایی، م. ۱۳۹۶. عامل‌های مؤثر بر انتخاب راهبردهای معیشتی توسط خانوارهای عشایری استان فارس. اقتصاد کشاورزی، ۱۱ (۴): ۶۳-۸۰.
- قاسمی، م.، یار احمدی، م. ۱۳۹۹. بررسی نقش صندوق کارآفرینی امید در توسعه کسب و کارهای خرد در نواحی روستایی (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان کاشمر). جامعه شناسی اقتصادی و توسعه، ۹ (۱): ۲۱۹-۲۴۲.
- قرقانی، ط.، عبداللهزاده، غ.، شریفزاده، م.، دهقان، ا. ۱۴۰۱. بررسی تأثیر اسکان بر معیشت پایدار عشایر در شهرستان سمیرم. تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، ۵۳ (۴): ۹۱۹-۹۳۴.
- محمدی‌یگانه، ب. ۱۳۹۲. توسعه کارآفرینی و نقش آن در هزینه اعتبارات فردی و گروهی کشاورزی استان زنجان. اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۶ (۴): ۴۳-۵۷.
- نصرتی، ر. و حسینزاده، ه. ۱۳۹۳. بررسی تأثیر طرح توسعه بنگاه‌های کوچک و زودبازده بر ایجاد اشتغال در استان‌های منتخب کشور. سیاست‌های مالی و اقتصادی، ۲ (۷): ۱۴-۹۸.
- ورمزیاری، ح.، کلاتری، خ. و شعبانعلی فمی، ح. ۱۳۸۹. تحلیل مقایسه‌ای رفتار کشاورزان در نحوه هزینه‌کرد تسهیلات بانکی کشاورزی شهرستان خوی آذربایجان غربی. اقتصاد و توسعه کشاورزی (علوم و صنایع کشاورزی)، ۲۴ (۳): ۳۴۶-۳۵۵.
- Akhter, J. and Cheng, K. 2020. Sustainable Empowerment Initiatives among Rural Women through Microcredit Borrowings in Bangladesh. Sustainability, 12: 2275
- Amarnani, A. and Amarnani, N. 2015. Impact of Microfinance on Poor Women: Lessons from Sabarkantha, Gujarat. IIM Kozhikode Society & Management Review, 4(2): 92-105.
- Bruhn, M., and Love, I. 2009. The Economic Impact of Banking the Unbanked : Evidence from Mexico. Policy Research working paper; no. WPS 4981.
- Canwat, V. and Onakuse, S. 2022. Table banking plus certified organic agriculture: an integrated microfinance approach to sustainable livelihoods. Journal of Development Effectiveness, 19: 1-18
- Chambers, R., and Conway, G. R. 1992. Sustainable rural livelihoods: practical concepts for the 21st century. Discussion Paper 296. Institute of Development Studies, University of Sussex, Brighton, England.
- Datta, S. and Nath Sahu, T. 2021. Impact of Microcredit on Employment Generation and Empowerment of Rural Women in India. International Journal of Rural Management, 17(1):140-157.

- in Rural Bangladesh. University Press Limited and Institute of Microfinance, Dhaka.
- Rahaman, M., Sen, T., Yasmin, J., Rahman, S. and Shimanta, M. L. R. 2019. Impact of ASA Microcredit on Livelihood Status of Rural Women in Sylhet, Bangladesh. *Asian Research Journal of Arts & Social Sciences*, 9(2): 1-9.
- Rahman, A. 1999. Micro-credit initiatives for equitable and sustainable development: Who pays? *World Development*, 27(1):67-82.
- Silva, W. A. C., Fonseca, R. D. F. and Santos, A. D. O. 2016. Microbusiness development and quality of life of micro entrepreneurs' families. *Ram, rev. Adm. Mackenzie*, 17(4): 176-200.
- Udayakumara, E. P. N., and Shrestha, R. P. (2011). Assessing livelihood for improvement: Samanalawewa reservoir environs, Sri Lanka. *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, 18(4): 366-376.
- DFID. 1999. Sustainable Livelihoods Guidance Sheets, London, UK: DFID.
- Fasoranti, M. M. 2010. The influence of micro-credit on poverty alleviation among rural dwellers: A case study of Akoko North West Local Government Area of Ondo State. *African Journal of Business Management*, 4(8): 1438-1446.
- Bidisha, H. Sa., AkibKhan, Kh., Bazlul, H. and Gazi, M. 2017. Role of credit in food security and dietary diversity in Bangladesh. *Economic Analysis and Policy*, 53: 33-45.
- Jiao, X., Pouliot, M., and Walelign, S. Z. 2017. Livelihood strategies and dynamics in rural Cambodia. *World Development*, 97, 266-278.
- Mariyono, J. 2019. Micro-credit as catalyst for improving rural livelihoods through agribusiness sector in Indonesia. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, 11(1): 98-121.
- Osmani, S. R., Ahmed, M., Latif, M. A. and Sen, B. 2015. Poverty and Vulnerability

